

ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

І.Г. Крилова, кандидат економічних наук

Миколаївський державний аграрний університет

Проведено аналіз основних демографічних характеристик трудового потенціалу сільського населення України. Визначені фактори, що мають суттєвий вплив на їх зміну.

Ключові слова: сільське населення, природний рух, міграція, вікові групи, демографічне навантаження.

Постановка проблеми. Соціально-демографічний стан села нині можна охарактеризувати як кризовий, як і соціально-демографічну ситуацію в Україні в цілому. За період 1979-2010 рр. чисельність сільського населення зменшилась на 4,9 млн осіб. Скорочення чисельності населення деформує всі основні демографічні показники: тривалість життя, статеві-вікова структура населення, міграція. Динаміка та структура демографічних процесів значно характеризують соціально-економічні проблеми, які відбуваються в сільській місцевості країни. Отже, аналіз демографічних характеристик має надзвичайне важливе та актуальне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем демографічної ситуації та ефективного використання трудового потенціалу займаються відомі вчені: Гнибіденко І., Курило І., Лібанова Е., Макарова О., Якуба К. та багато інших. Їх наукові надбання є цінними для дослідження цієї проблеми в сучасних економічних умовах розвитку соціально-орієнтованої економіки країни. Проте актуальними залишаються питання постійного дослідження та оцінки демографічних характеристик трудового потенціалу сільського населення України.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є аналіз основних демографічних показників та визначення головних причин погіршення демографічної ситуації в сільській місцевості України.

Виклад основного матеріалу. Основою економічного потенціалу є трудовий потенціал, його якісний та кількісний склад. В сучасній економічній науці «трудова потенціал» досить нове та актуальне поняття. Саме слово «potential» в перекладі з латинської означає можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані. Можливо саме тому більшість авторів трактують трудовий потенціал як запас живої праці, трудові можливості людського фактора, можливу кількість і якість праці. Інші (Д.П. Богиня, О.А. Грішнова) вважають, що інтегральна оцінка кількісних та якісних характеристик економічно активного населення всебічно характеризує трудовий потенціал (країни, регіону, підприємства).

Від трудового потенціалу слід відрізнити поняття «трудова ресурси». Зауважимо, що поняття «трудова ресурси» ширше, ніж поняття «економічно активне населення». Трудова ресурси включають в себе як реальних працівників (які вже працюють) так і потенційних (які незайняті, але можуть працювати). Економічно активне населення – реальна частина трудових ресурсів (вікова межа 15-70 років), що добровільно працює або хоче працювати. При будь-якому трактуванні поняття «трудова потенціал» дослідження його демографічних характеристик має надзвичайне значення для оцінки формування трудових ресурсів. Демографічна характеристика трудового потенціалу визначається чисельністю населення і його структурою, які розглядаються з точки зору потенційної економічної продуктивності різних груп населення за оцінками статі і віку і таким чином є трудовою структурою населення.

Відмітимо, що існують специфічні чинники, які вплинули на соціально-демографічні процеси в сільській місцевості. Їх можна поділити на такі групи: історико-демографічні (сформовані попереднім розвитком сільських територій); соціально-економічні; історико-культурні (традиції сільського побуту) [1]. Підкреслимо, що серед першої групи особливо вплинули на

демографічну деградацію українських сіл такі фактори: інтенсивна міграція молоді та висока передчасна смертність чоловіків. З 1979 року у сільській місцевості України почалась депопуляція, яка з часом перетворилась на основну складову скорочення чисельності населення (табл. 1). За період 1979-2010 рр. скорочення сільського населення становило 4,9 млн осіб, тоді як міське населення збільшилось на 1 млн осіб. В той же час в сільській місцевості населення систематично щороку зменшувалось, тоді як у містах його скорочення почалось лише з 1994 р.

Таблиця 1

Чисельність сільського і міського наявного населення України (млн осіб)

Роки	Сільське	Міське	Всього	Загальний приріст (зменшення) в порівнянні з попереднім періодом		
				Сільське	Міське	Всього
1939	26,9	13,6	40,5	-	-	-
1959	22,7	19,2	41,9	-4,2	+5,6	+1,4
1979	19,3	30,5	49,8	-3,4	+11,3	+7,9
1989	17,1	34,6	51,7	-2,2	+4,1	+1,9
2010	14,4	31,5	45,9	-2,7	-3,1	-5,8

Зменшення чисельності та питомої ваги сільського населення (з 38,7% у 1979 р. до 31,4% у 2010 р.) можливо розглядати як природний процес, обумовлений підвищенням продуктивності сільськогосподарського виробництва, якби він не супроводжувався негативними явищами, викликаними масштабними відмінностями між умовами життя та праці в селах і містах [1]. Період 1979-1990 рр. можна назвати «роками інтенсивної втечі із сіл», про що свідчить негативне сальдо міграції, яке у 8 разів перевищувало природне зменшення населення (табл. 2). В 1992 р. міграційний вплив почав змінюватись на міграційний приріст, який тривав до 2001 р. Великий міграційний приріст сільського населення можна пояснити поверненням етнічних українців у зв'язку з розпадом СРСР. Попереднє негативне сальдо міграції (до 1992 р.), де переважали молоді

вікові групи, значно вплинуло на зниження народжуваності та поглиблення старіння населення.

Таблиця 2

Природне зменшення та міграційний приріст (зменшення)
сільського населення України, тис. осіб

Роки	Природне зменшення	Сальдо міграції
1979-1990	-243	-1962
1991-2000	-1244	+299
2001-2009	-1308	-211
1979-2009	-2795	-1874

Отже, природне зменшення постійно зростало значними темпами та загальні втрати сільського населення за період 1979-2009 рр. склали 2,8 млн осіб. Основним проявом демографічної кризи є депопуляція, яка почалась в сільській місцевості з 1979 р., а починаючи з 1991 р. і в міській і в сільській місцевості спостерігається природне зменшення населення. За період 2001-2009 рр. лише в Закарпатській (2006, 2008 та 2009 рр.) та Рівненській (2009 р.) областях був природний приріст сільського населення.

У статевому складі населення переважають жінки. У сільській місцевості переважання чоловіків над жінками у 1979 р. зберігалось до віку 30 років, у 2010 р. до 49 років. За досліджуваний період у віковій категорії 0-15 років чоловіків більше, ніж жінок (хлопчиків народжується більше). В інших вікових групах (особливо у віці 60 і старше), внаслідок високої смертності чоловіків старше працездатного віку, ситуація несприятлива (табл.3).

Таблиця 3

Співвідношення чоловіків і жінок у сільському населенні України

Вік (років)	Припадало чоловіків на 1000 жінок		
	1979 р.	1989 р.	2010 р.
0-15	1032	1032	1053
16-59	884	975	1019
60 і старше	444	451	520
Все населення	804	827	879

Характерною рисою всіх змін статево-вікового складу сільського населення України є його старіння, що має прояв у зменшенні частки дітей і молоді та збільшення частки людей старшого і похилого віку. Згідно шкали Е. Россета сільське населення має дуже високий рівень демографічної старості. У 1979 р. питома вага осіб віком 60 р. і старше в загальній чисельності сільського населення становила 20,3%, 1989 р. - 24,2%, 2010 р. - 23,5%. При цьому жінки за період 1979-2010 рр. мали вищий рівень постаріння ніж чоловіки. Середній вік сільських жінок в 2010 році становив 43,6 р., що на 6 років більше ніж у чоловіків.

Таблиця 4

Демографічне навантаження в сільській місцевості України
(на 1000 осіб працездатного віку)

Вікові групи	1979 р.	1990 р.	2000 р.	2010 р.
Загальне навантаження	922	1020	992	787
У віці молодшому за працездатний	457	447	413	310
У віці старшому за працездатний	465	573	579	477

Старіння населення суттєво впливає на формування трудового потенціалу населення, на його розподіл за працездатністю. Частка осіб допрацездатного віку та осіб старше працездатного віку в загальній чисельності сільського населення зменшується у 2010 р. порівняно з 1979 р., відповідно з 22,2% до 17,3% та з 28,2% до 26,7%. Необхідно відмітити, що протягом 1979-2010 рр. чисельність старшої вікової групи перевищувала чисельність осіб молодше працездатного віку. Безперечно, зниження осіб допрацездатного віку створює несприятливу демографічну передумову для відтворення трудового потенціалу сільського населення на віддалену перспективу.

За досліджуваний період у загальному демографічному навантаженні переважали особи старше працездатного віку, при цьому у всіх групах відбувається зменшення навантаження на працездатних осіб (особливо

дітьми) (табл. 4). За період 1979-2010 рр. спостерігається перевищення навантаження працездатних осіб непрацездатними у сільській місцевості порівняно з міською приблизно в 1,4 рази.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному, можна зазначити, що серед основних демографічних проблем, які негативно впливають на трудовий потенціал сільського населення та змінюють його демографічні характеристики наступні: депопуляція, високий рівень старіння населення, зниження народжуваності, скорочення середньої тривалості життя, міграційний вплив молоді та осіб середнього віку із сільської місцевості. Отже, покращення здоров'я, поліпшення умов життя, зниження безробіття та створення робочих місць, підвищення рівня доходу – все це має сформувати сприятливе середовище для довготривалої і продуктивної діяльності сільського населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – С.12-25.
2. Населення і трудові ресурси села / Навч. посіб./ За ред. П.Т. Саблука, М.К. Орлатого. — К. : Інститут аграрної економіки УААН,2002.— 277 с.
3. Державний комітет статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

И.Г. Крылова

Проведен анализ основных демографических характеристик трудового потенциала сельского населения Украины. Определены факторы, которые имеют существенное влияние на их изменение.

DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF LABOR POTENTIAL AGRICULTURAL POPULATION OF UKRAINE

I.G. Krylova

The basic demographic characteristics of the labor potential of Ukraine's agricultural population has been analyzed. Defined the factors that have a significant impact on their change.

